

הצליין החילוני

עודד פלד: פעמוני רוח, חלילי אור, הוצאת קשב 2010, 98 עמ'

פעמוני רוח, חלילי אור, ספרו החדש של עודד פלד, הנו תחנה יפה נוספת בדרכו של אחד מטובי המשוררים בארץ, אם כי לא פסגה ביצירתו. הספר ממשיך את הקו שהחל בספריו האחרונים של פלד, של שילוב אלזויות מקראיות ושפה תנ"כית עם תיאורי טבע עדינים ויפהיפים, רוח של נביאי זעם עם צניעות של אדם מתבונן בטבע. את דרכו השירית החל פלד, מתרגם בכיר מאנגלית, בשירת ביט ישראלית עם השפעות של וולט ויטמן ואלן גינסברג. היתה זו שירת זעם אדם צעיר ובודד, כתובה בשורות ארוכות. בשנים האחרונות חל מפנה בשירתו, בצד מעבר המשורר מהעיר לצפון. שירי יערות ורוח סתיו החלו מפעמים, רוויים באהבת אל מן הסוג הריגיווי-חילוני, כזה שהגדיר יצחק אורבך-אורפו כ"צליין החילוני". והזעם עבר טרנספורמציה - מזעם ניהיליסטי לזעם רליגיווי על דרכיו הרעות של המין האנושי חובב

המלחמות, ההרס, השחיתות והשקרים. הספר הנוכחי נכתב תחת הרושם העז של מלחמת לבנון השנייה, שהחרידה את שלוות יערות צפון ארצנו. קניתי אותו לפני נסיעה לצפון, לצימר משפחתי בקיבוץ מנרה, בחגים. הרעש של משפחות אדישות לדממה האלוהית של הצפון הבריח אותי לתוך הקיבוץ, בלילה. היתה זאת פעולה נועזת של בריחה מחיק המשפחה לחיק היופי. ושם, על גבעה לאורו של פנס, הקשבתי לשקט ולשירים היפים. "שם/ בבית התפילה של הטבע/ שתיקת אלוה בעלווה תתהלך/ מרבד פרחים תבוא/ מחצלת מחטים/ שם בצל כנפיו תחסה". זוהי דתיות רליגיוזית שהטבע הוא מקדשה, ולא בתי התפילה הממוסדים. "והנפש יפה עד מאד בחושך/ תבוא תפרוש כנף באש/ אפלולית ככלה/ תבוא מחילות אור/ דועכות בין ערביים..."

האור, בצירופים שונים, חוזר רבות בשירת פלד, כפי שאפשר היה להיווכח במבחר שיריו פתח דבר שיצא לפני שנים אחדות.

מוטיב חוזר נוסף בשירת פלד הוא האהבה לכלבים (שהם מעין מקלט חי מפני הגסות האנושית) וחוזר ומככב הכלב ש'כנעני' שמו: "כחום היום, בחצר אחורית/ כנעני בעלפון צהרים שוכב, / בצל, תחת עץ אלון. // השכם בבוקר, שעות לפני, / אזני מפרש זיקוף למראה/ סוסים גם סייחים דוהרים/ במישור הרחב בין/ טובא-זנגריה לכפר הנשיא, / שם עדר עיונים שלף קציר/ והוב קיץ לוחך ונער קטן/ בהן נוהג: תפילת/ מרעה שחרית ברוח

רענן/ אלה גם הוא יבקשו על נפשם/ כי 'מותר אדם מבהמה אין'. ולמעשה, בשירים אלה, ישנה העדפה ברורה ומובנת לחיות...

"תמיד תמיד במדרון תודעה צהוב כל הקיץ/ אחכה לסומק סתונית מבויתת ראשונה/ כל קיץ אחרון בוא חורף ירוק עד". איזה תיאור מדויק של כמיהה לחורף בקיץ מזרח תיכוני מצהיב וקשה, כשרק הצירוף "מדרון תודעה" מסגיר את השורשים האורבניים של חיי תודעה.

אבל ישנם גם שירים חזקים פחות. בשער המכנס שירים גנוזים, ישנם שירים העוסקים בעוני ובמוות קרובים, שהיו אמנם יכולים לפאר ספרים של משוררים טובים פחות, אבל הם נופלים מהשירים החדשים. חולשה נוספת קיימת ב"שירי הזעם" בהם לוקח המשורר תפקיד של נביא זעם מקראי. החולשה לא נובעת מהזעם עצמו (כותב שורות אלו חובב גדול של זעם שירי) אלא מריבוי האלזויות המקראיות ה"מטביע" את קולו של המשורר, כמו בשיר העוסק במלחמת לבנון: "יצחק-יצחק אל עקדה על גב מזבח יולך. / איכה הלכו בדד נערים גיא צלמוות תהומות לצנוח מצודה ורשת. / הלא תשאלו שלום בניך, ארץ עבר, שוד ושבר ועקי ארץ אהובה..."; בצד הפאתוס חסר הכיסוי השירי, ישנה כמעט זילות של ציטוטים מקראיים. המשורר יהיאל חזק, למשל, מיטיב להטמיע את לשון המקרא בשפתו השירית, ואילו כאן חלק מהשירים פשוט "קורסים" מעודף ציטוטים: "הו אבי שבשמים/ עד מאוד שחתה ארץ/ איכה זנתה ממשלת זדון..."; קל להודות עם התוכן, והפנייה ללשון המקרא טבעית למשורר בחלק משיריו, אבל בחלקם, כמו בפואמה 'אל תירא' (שבה גם השפעות הברית החדשה) ישנה עודפות מקראית.

עודד פלד זכה בפרסי ראש הממשלה, אך עדיין לא זכה להכרה הממסדית הראויה לו. לדעתי, הדבר נובע משתי סיבות: הראשונה היא חולשתו בתחום יחסי הציבור, שהם כיום המרכיב המרכזי בהערכת כתיבה ספרותית. השנייה היא העדפת האופציה השירית של אלטרמן וזך בספרותנו ובביקורת, אופציה של שירה אורבנית, על פני האופציה של שירת טבע (והשפעות שירתה של המשוררת הארצישראלית הראשונה, ילדית פתח תקוה, אסתר ראב, ניכרות בשירת פלד). ואת ההעדפה של האופציה ה'נדל'נית' על פני האופציה של החקלאות, למשל, אפשר לראות היום ברחבי כל הארץ בכלל, ובגוש דן בפרט. זך אמנם מרד באלטרמן, אבל לדעתי הוא ממשיכו המובהק ביותר. את שניהם אפיינה מוסיקליות נוקשה, מיליטריסטית כמעט (אצל אלטרמן חריזה נוקשה בסופי שורות, אצל זך חריזה פנימית). לא זה המקום להרחיב בנושא, אבל השירה העברית דחתה את האופציה העדינה יותר של אסתר ראב (שגם לה היתה העדפה ברורה לעולם החי על פני עולם האדם, היא ביכרה ציפורים ופלד כלבים).

חלקו האחרון של הספר מאגד מבחרי תרגומי שירה פרי עבודתו של פלד: ויטמן, סקסטון, שיימוס הייני ועוד. השירים והתרגומים רובם יפים, אבל יש משהו

מרפרף בשיר אחד של כל משורר. ולסיום, אביא שיר אחד בו מצליח המשורר להתיך את אימת המלחמה עם תיאורי טבע, תיאור מטוס (קרב? אני מניח?) ממריא: "בשעת בין שמשות/ מטוס זעיר, חבוט/ ממריא משדה דוב/ צפונה. ובדרך/ בואכה מחניים, / אורצל יום/ מתפוגג. / דק-דק. / עוד מעט עלטה. / עוד מעט שלמת/ ערב כנען תתעטף..." ❖

יובל גלעד

חולצה כחולה בעברית או ברוסית

חיים נגיד: כגנות האשליה - הז'אנר התיעודי בדרמה העברית, הוצאת ספרא 2009, 344 עמ'

לא קל לחלק יצירות אמנות לקטגוריות, באשר היוצרים עושים מאמצים אדירים כדי שחוקרים ומבקרים לא יצליחו להניחם במגירות ובמשבצות. והנה, כגנות האשליה, ספרו של חיים נגיד, חומק באלגנטיות מהמכשלה הזאת והקורא מטמיע את הקווים אופייניים לז'אנר התיעודי בתיאטרון, כגון - שלילת האשליה הנוצרת במחזאות הריאליסטית המבקשת לחקות את המציאות ("המימוזיס" הקלאסי ראו עמ' 10, 21), עלילה רופפת, והיעדר עומק פסיכולוגי בעיצוב הדמויות (עמ' 24, 27), נקיטת עמדה (מנוגדת לעמדה הרשמית), ותשוקה עזה לאינדוקטרינציה וחינוך הקהל, אופי תעמולתי בתחום הפוליטי, החברתי או המוסרי (עמ' 27, 39, 151), גישה מיידעת (עיתון חי), לא משעשעת (עמ' 82). בדרך כלל מופיע במחזה התיעודי מספר או קריין, מעין מקהלה בדרמה היוונית הקלאסית, לעתים כל השחקנים הם קריינים, ואף קוראים את הטקסטים הכתובים שהם מחזיקים בידיהם, כשהם ערוכים במבנה של "מסכת" (עמ' 21, 84, 93, 175, 198, 251, 276). יש שימוש בתבנית הקולאז' המערבת יסודות מתחומים אחרים כגון קולנוע, שקופיות, כרזות וכד' (עמ' 142). יש נטייה חזקה לבטל את החיץ בין מרחב השחקנים למרחב הקהל (עמ' 43, 198, 214 ואילך). כדי לשבור את האשליה השגורה במחזה הריאליסטי, יש שדמויות פונות ישירות אל הקהל בתלונה על הדרך בה עיצב אותן המחבר ("טריק" שאול מידי לואיג' פירנדלו - עמ' 331).

המחבר מתחקה אחר שורשיו של התיאטרון התיעודי בטקסים הפולחניים של מצרים העתיקה, וכמובן, בדרמה היוונית הקלאסית (עמ' 24), אך הוא מדגיש כי הפריחה של הז'אנר הזה התרחשה בראשית המאה העשרים, תודות להתלהבות שמעוררות המהפכות, ולצורך שלהן בכלי ביטוי קלטי וברור עבור

משה על תנין

תל אכיב

קצה העולם

אני עומדת על תנין מהפך
והצאן שלי סביבי.
אני משה על תנין.
מכוננת את החנית שלי אל האויר הסחרחר
ופוגעת בקשרי אלהים.
תדבקי אלי חולה אהובה
אהיה לך סמל החיים.
אמשה אותך ממים
אהפך אותך
עם הבטן הרועדת אל האור.
אל תפחד
כל התנינים בעולם
הם פוככים.

על אי קטן באמצע הכביש
מרב צפייה לשנוי האור
מרב צפייה
באתי בתל-אכיב.
היה עוד איזה קשר
ביני לבין עיר מגורי
אבל בחזי הפתוח
נסעו בתי קולנוע על גלגלים
סלילי סרטים כמו סרטי חתונה.
היא נעה בי
נארניה של צלעותי.
ואריה יצא ממני
כמו לב מהגוף
הלך לפני.

אני קצה העולם.
זה מי שאני.
אם ללכת בשבילך עד כאן
עד הלהב שחוצה אותי מבפנים.
זה הקצה. סופו של הכל.
התחלתי ללכת
משפדת על היסוד שבי.
עד כאן.
אולי לא לזה התכוננת.
אבל אני מגיעה.

ההמונים. הספר מצטט את מאיאקובסקי, ססלד מההשגים האדירים של הספרות הקלאסית הרוסית, וייחל לאמנות שתדמה לרפורטאז'ה עיתונאית (עמ' 49).

שתי תנועות מהפכניות נתפסו לז'אנר הזה: הקומוניסטים הרוסים והגרמנים, וכן הציונים, והמאפיינים בשתייהן כמעט זהים: מופעים ענקיים, בהם מאות שחקנים ואלפי צופים, מבנה של מסכת, עירוב בין השחקנים לקהל וכו'.

לאבי התיאטרון התיעודי נחשב ארווין פסקטור הקומוניסט הגרמני, שבין תלמידיו נמנים ברטולד ברכט, ארתור מילר וטנסי ויליאמס (עמ' 54). תלמידה ישראלית של פסקטור היא שולמית בת-דורי, אשר ביימה מופעים המוניים (כגון "אחי גיבורי התהילה" של הווארד פאסט), שבהם השתתפו קיבוצים שלמים, והשחקנים יצאו מקרב הקהל לספר את סיפוריהם (עמ' 98 ואילך). בעקבותיה הלכו נתן אלתרמן במחזהו "כנרת כנרת", בו הוא משלב מספר הפונה ישירות לקהל, וגם צלם שמנציח את האירוע המכונן - ייסוד קבוצה הראשונה בתבל. הספר של חיים נגיד מקדיש פרקים שלמים ליכונה הגדולה של הז'אנר, נולה צ'לטון, ולמחזאים שעבדו עמה, או הושפעו ממשנתה, יהושע סובול, איציק ויינגרטן, מוטי לרנר, הלל מיטלפונקט ואחרים. הספר עוקב אחרי עשרות מחזות מראשית המאה

ועד השנים הראשונות של המאה העשרים ואחת, ביניהם: "איש חסיד היה", "דוקיום", "הימים הבאים", "קריזה", "ליל העשרים", "עיר אחת", "קדימה בית-ר", "מסיבת הפורים של אדם בן כלב", "גטו", "פרוטוקולים", "משפט הסרבנים", "ארבייט מאכט פריי", "כפר", "ויאמר וילך", "משחקים בחצר האחורית", "פולארד"

ואילו הקבוצה סירבה בתוקף לקבל את הכסף! (המחזה "כנרת כנרת" - עמ' 138), סיפוריהם של שירי הנוסטלגיה אל העבר הכביכול-זרוד בגולה, והועם כלפי הממסד האשכנזי במחזה "קריזה", שחובר בידי אשכנזי (יהושע סובול), על הכפר טודרה, שאיננו קיים במציאות, ועל מנהג ליקוק אותיות הדבש, שהיה מוכר דווקא במזרח אירופה (עמ' 166, הערה 137), סיפור התגובה של יגאל ידין ושל ישראל אלדד כשצפו במחזה "עיר אחת" (עמ' 190-192) ועוד ועוד.

הקורא חש שהמחבר התאהב בז'אנר, ועד לצערו על כך שז'אנר זה התפוגג לקראת תחילת שנות האלפיים. המחבר מתאר את הפער הגדול בין ההתקבלות של הז'אנר בקרב הקהל - "משחקים בחצר האחורית", למשל, עלה על הבמה 1200 פעם, וצפו בו למעלה מחצי מיליון צופים (עמ' 134); מחזותיהם של יהושע סובול, הלל מיטלפונקט, מוטי לרנר, עדנה מזי"א, דוד מעיין ואחרים זכו לעשרות תרגומים לשפות זרות ולפרסים יוקרתיים בארץ ובעולם, ואילו הביקורת הפנתה כתף קרה כלפיו (עמ' 334-336).

דרכו של עולם היא שז'אנר נולד, צומח ופורח, ובסופו של דבר קמל והולך לעולמו (עמ' 337), אבל דרכם של אניני חך היא להתחקות אחר אפיוניו ולהביע הערכה להשגיו, וכך עשה נגיד בספרו **בגנות האשליה** בכשרון, במסירות גדולה, ובידע חובק עולם.

משה גרנות